

אונאה בימינו וקנייה באינטרנט

מקור מהתורה

1. ויקרא יט, לג

וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אתו.

2. ויקרא כה, יד-יז – דווקא בקרקע

וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו: במספר שנים אחר היובל תקנה מאת עמיתך במספר שני תבואת ימכר לך: לפי רב השנים תרבה מקנתו ולפי מעט השנים תמעיט מקנתו כי מספר תבואת הוא מכר לך: ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלהיך כי אני ה' אלהיכם:

3. רמב"ן ויקרא כה, יד

(יד - טו) אל תונו - זו אונאת ממון... אבל רבותינו אמרו (ב"מ נו א) שאין אונאה לקרקעות, שנאמר או קנה מיד עמיתך, דבר הנקנה מיד ליד, והמקרא הזה כפי פשוטו ולפי מדרשו לדברי הרב בקרקעות הוא... ואני חושב עוד סברא, שודאי המאנה את חברו לדעת עובר בלאו, בין במטלטלים בין בקרקעות, שבהן דיבר הכתוב אל תונו איש את אחיו במספר שנים אחר היובל, שהוא מזהיר שיקנו וימכרו לפי השנים ולא יונו איש את אחיו. אבל רבותינו חדשו באונאה תשלומים בשתות המקח, וביטול מקח ביותר משתות, ומזה בלבד מעטו הקרקעות לפי שהאונאה בהם אפילו ביתר משתות, מחילה, כמו שהיא מחילה במטלטלים בפחות משתות, אף על פי שהוא אסור להונות כן לדעת, אבל אין דרך בני אדם לבטל ממכרם מפני אונאה מועטת כזו...

וגם יתכן לומר כי הכתוב יזהיר שידעו מספר השנים עד היובל, ולפיהם ימכרו ויקנו ולא יונו בהם איש את אחיו להטעותו במספר, או להטעותו במכירה שיחשוב בה שהיא לחלוטין ויטעהו בכך, אבל ידעו שניהם ויודיעו זה לזה המספר, כי המכירה היא במספר שנים עד היובל. שגם בקרקעות יש אונאה בטועים במדה ובמנין, ואפילו בפחות משתות, וכל שכן במטלטלין.

איסור או ממון ומשמעותו

4. רבינו חננאל מסכת בבא מציעא דף נא עמוד ב

וקיימא לן כרב באיסורי ואונאה איסורא היא.

5. תוספות הרא"ש מסכת בבא מציעא דף מט עמוד ב, ד"ה תניא

תניא כוותיה דשמואל. והלכתא כוותיה דשמואל חדא דקי"ל הלכתא כשמואל בדיני...

העיקרון וטעמו

6. שו"ע חו"מ רכז, א-ד

אסור להונות את חברו, בין במקחו בין בממכרו. ואיזה מהם שאינה, בין לוקח בין מוכר, עובר בלאו.

כמה תהיה האונאה ויהיה חייב להשיב, שתות בשוה. כיצד, הרי שמכר שוה שש בחמש או שוה שבע בשש, או שוה חמש בשש, או שוה שש בשבע, הרי זה אונאה ונקנה המקח, וחייב המאנה לשלם האונאה ולהחזירה כולה למתאנה.

היתה האונאה פחות מזה בכל שהוא, כגון שמכר שוה שבעים בששים ופרוטה, אינו חייב להחזיר כלום, שכל פחות משתות דרך הכל למחול בו.

היתה האונאה יתירה על השתות כל שהוא, כגון שמכר שוה ששים בחמשים פחות פרוטה, בטל המקח והמתאנה יכול להחזיר החפץ ולא יקנה כלל, אבל המאנה אינו יכול לחזור, אם רצה זה וקבל.

7. ש"ך חושן משפט סימן רכז ס"ק יד

ובדין עכו"ם אינו יכול להשתלם מהעכו"ם החצי אונאה שאומרים ע"ד המליצה פתח עיניך וראה...

פחות משישית

8. רמבם מכירה כט, ח

...קטן היודע בטיב משא ומתן שאין לו אפוטרופוס שנשא ונתן במטלטלין וטעה דינו כדין הגדול, פחות משתות מחילה, שתות מחזיר ההונייה, יתר על שתות בטל מקח כמו שביארנו...

השגת הראב"ד / קטן היודע וכו' כמו שביארנו. א"א אני אומר שהקטן אין לו מחילה

9. מגיד משנה הלכות מכירה פרק כט הלכה ח

ומ"ש ביתמי לאו בני מחילה ניהו מ"מ חכמים שתקנו שיהיה מכרן ממכר משום כדי חייהן הם תקנו שיהיה טעותם כגדול. וגדולה מזו אמרו מתנתו מתנה אפילו מתנה מרובה ודברי המחבר עיקר.

10. ספר החינוך מצווה שלז

אבל בפחות משתות התירו זכרונם לברכה להשתכר לתגר מפני תיקון הישוב, שימצאו בני אדם צרכיהם מוכנים בכל מקום. ואין לוקין על לאו זה, לפי שניתן להישבון.

11. רא"ש מסכת בבא מציעא פרק ד, כ

ויראה דבכל שאר דברים אפי' פחות משתות אסור לאנות את חבריו אם יש בו שוה פרוטה כיון שידוע שאין מקחו שוה כל כך. דרחמנא אמר אל תונו בכל דבר שיש בו שיווי ממון הזהירה תורה שלא יאנה את חבריו אלא שאמרו חכמים דעד שתות הוי מחילה לפי שכך דרך מקח וממכר לפי שהלוקח והמוכר אינם יכולין לכונן דמי המקח בצמצום. ודרך העולם למחול טעותם עד שתות. שאף אם יבא המתאנה לערער לא ישומו השמאין בשוה זה יאמר יש בו אונאה וזה יאמר אין בו אונאה הלכך מקבל עליו שתיקה ואין מערער ומוחל (המוכר). אבל אם המוכר בקי בערך מחבירו והלוקח אין בקי כל כך או אם הלוקח תגר ובקי בערך מקחו יותר מן המוכר אל יאנו זה את זה אם לא שיפרש.

12. שו"ע חו"מ רכז, ו

יש להסתפק אם מותר להונות את חבריו בפחות משתות, אם יש באונאה שוה פרוטה.

חריגים**13. שו"ע חו"מ רכז**

סעיף כט – אלו דברים שאין להם אונאה: העבדים והשטרות והקרקעות וההקדשות; אפילו מכר שוה אלף בדינר, או שוה דינר באלף, אין בהם אונאה. הגה: ו"א דדוקא עד פלגא, אבל יותר מפלגא, כגון שמכר לו אחד יותר משנים, הוי אונאה (טור בשם ר"ת והרא"ש).

סעיף לב – כשם שאין לקרקעות אונאה כך שכירות קרקע אין לו אונאה; אפילו שכר טרקלין גדול בדינר לשנה, או רפת קטנה בדינר בכל יום, אין לו אונאה.

סעיף לג – השוכר את חבירו לעשות עמו, בין בקרקע בין במטלטלין, אין לו אונאה מפני שהוא כקונה אותו לזמן ועבדים אין בהם אונאה. הגה: שכר פועל עם סוס או חמור, אף על פי שמצד עצמו אין בו אונאה, מצד הבהמה יש בו אונאה, ומשערין מה בא לשכר הסוס ומה שנתאנה בזה וצריך להחזיר לו (ת"ה סימן ש"ח).

סעיף לה – השוכר את הכלים או את הבהמה, יש להם אונאה, שהשכירות מכירה בת יומא היא, ואם יש בה אונאה שתות או יותר, בין שנתאנה שוכר בין שנתאנה משכיר הרי זה מחזיר אונאה, ואפילו לאחר זמן מרובה.

סעיף לו – הקבלן יש לו אונאה. כיצד, כגון שקבל עליו לארוג בגד זה בעשרה זוזים, או לתפור חלוק זה בשני זוזים, הרי יש לו אונאה וכל אחד משניהם, בין קבלן בין בעל הבגד, חוזר לעולם.

מחילה על אונאה**14. שו"ע חו"מ רכז, ז**

עד מתי יכול לחזור ולתבוע אונאתו בשתות ולבטל המקח ביותר משתות, עד כדי שיראה לתגר או לקרובו. ואם שהה יותר, אינו יכול לחזור ולא לתבוע אונאתו. ואם יברר שהיה לו אונס ועל כן לא חקר בתוך זמן זה לידע אם נתאנה, יכול לחזור בו עדיין.

15. רמ"א חו"מ רכז, ז – איסור?

(היה יודע הלוקח, בשעה שלקחו, שנתאנה, ושתק, ומיד אחר הלכיתה, קודם (זמן) שיראה לתגר או לקרובו, תובע אונאתו, לא אמרינן דמחל הואיל וידע) (מרדכי ס"פ הזהב).

16. סמ"ע סימן רכז ס"ק יח – ממון?

וכל זה דלא כמ"ש בעיר שושן דמחלק וכתב דהא דיכול לחזור היינו דוקא אם לא נודע להלוקח עד אחר שכבר גמר המקח, אבל אם קודם גמר המקח ידע דיש בו אונאה וקנהו, תו לא מצי לחזור ולתבוע אונאתו דאמרינן דגמיר ומחיל, וזה אינו:

17. שו"ע חו"מ רכז, כא

האומר לחבירו: על מנת שאין לך עלי אונאה, יש לו עליו אונאה. בד"א, בסתם, שאינו יודע כמה אונאה יש בו כדי שימחול; ואין צריך לומר אם אמר: על מנת שאין בו אונאה, שהרי יש בו. אבל במפרש, אין לו אונאה. כיצד, מוכר שאמר ללוקח: חפץ זה שאני נותן לך בק"ק יודע אני שאינו שוה אלא מאה על מנת שאין לך עלי אונאה אני מוכר לך, אין לו עליו אונאה. וכן לוקח שאמר למוכר: חפץ זה שאני לוקח ממך בק' יודע אני ששוה ק"ק ע"מ שאין לך עלי אונאה אני לוקח ממך, אין לו עליו אונאה.

מהו מחיר השוק?

18. פתחי חושן גניבה ואונאה פרק י', הערה א

יתכן שגם בזה יש לילך אחר רוב המוכרים... ולא נראה לי שיש לדון במוצרים כאלה לפי השער הכי גבוה והשער הכי נמוך... יתכן שאם אין הפרשים גדולים יש מקום יותר לומר שיש לדון לפי שער בינוני... ועדיין צ"ע בזה.

כאשר מנעד המחירים צר או רחב

19. ערוך השולחן חושן משפט רכז, ב

ונ"ל שזה אינו אלא בסחורות שאין להן קביעת מקח בצמצום אבל מה שכל בעלי חנויות מוכרין בשוה כמו קמח ולחם ומלח וכיוצא בהם אף פחות משתות לא הוי מחילה וצריך להחזיר האונאה

20. ערוך השולחן חו"מ רכז, ז

עוד נ"ל דבר אחד מדבריו לקולא במיני סחורות שאין כל בעלי חנויות מוכרין אותם בשוה שיש משתכר הרבה בסחורה זו ויש שמסתפק במועט אין שייך כלל אונאה למי שמשתכר הרבה כיון שדרך המסחר כן הוא כיון שיש שמוכרים במקחים כאלו דהא הרא"ש ז"ל לא תלה הספק אלא משום דלפעמים הלוקח חפץ במקח זה דאז יש סברא לאסור ומשמע להדיא דאין כאן מוכרין במקח כזה אבל כשיש מוכרין במקח כזה אין בזה צד אונאה ופשיטא שאין להביט על אותם החנונים המזלזלים במקחים ומוכרין בזול שמקלקלים לעצמם ומקלקלין דרכי המסחר והם ישאו עון...

21. שולחן ערוך חו"מ רכז, טו

בכל המטלטלים שייך אונאה, אפילו בספרים ואפילו באבנים טובות ומרגליות.

22. פתחי חושן, גניבה ואונאה, פרק י', הערה א, ד"ה ועוד יש, עמ' רצו

ועוד יש מקום לדון לפי סוגי החנויות, שהדבר שיש חנויות יוקרה... שבדרך כלל השירות והחנויות בחנויות אלה טובים יותר מבשאר חנויות או שיש חנויות שיש גם יעוץ מסוים שאין בשאר מקומות, שבגלל יתרונות אלה המחיר שם גבוה יותר, הרי זה כאילו סחורה אחרת או שוק אחר, ולכן אין לדון דין אונאה בחנויות אלה עפ"י שער שבשוק הרגיל, וממילא נראה שגם לאידך גיסא אין המחיר שבחנויות אלה מהווה גורם לגבי שאר חנויות.

23. הרב זלמן נ. גולדברג, "דין אונאה בזמן הזה", משפטי ארץ ג: קניין ומסחר, עמ' 341

בדברים שאין להם מחיר קבוע, כאשר טווח המחירים בין החנויות השונות עומד על פחות משתות – אין כלל איסור אונאה. אבל אם טווח המחירים גדול משתות, המחיר בו מוכרות מרבית החנויות הוא מחיר השוק, ועל פיו יש לקבוע האם יש אונאה בין למעלה ובין למטה.

במקרים בהם נעשית שומה של מחיר המוצר, הרי שהשומה מגדירה את מחיר השוק של החפץ, למרות שלעיתים לא ניתן למכור את החפץ במחיר השומה באותו רגע.

בחנויות יוקרה, חלק מהתשלום ניתן על עצם העובדה שהקונה קנה את החפץ באותה חנות יוקרתית, ועל כן לא שייך בזה דין אונאה, מכיוון שהתשלום אינו רק על החפץ.

על פי "ערוך השולחן", על דברים שיש להם מחיר קבוע ומדויק, חלים דיני אונאה (כולל החיוב הכספי) אפילו על פחות משתות, וכל דיני שתות נאמרו על דברים שאין להם מחיר קבוע ומדויק.

24. הרב אשר וייס, "דין אונאה בזמן הזה", משפטי ארץ ג: קניין ומסחר, עמ' 344

נראה, שאף הרמ"א יודה לבית יוסף שבזמן הזה למוצרים רבים אין בכלל "שער". כיוון שערכם של המוצרים משתנה "חדשים לבקרים" לפי ההיצע והביקוש. גם היקף המסחר עצום כל כך, וגורמים רבים משפיעים על המחיר כגון: מוניטין, הוצאות שכירות, היקף המכירות, וכדומה, כך שבעצם ישנם מחירים רבים לאותו המוצר, ו"כל אחד קונה כפי מה שחפץ".

25. שם, עמ' 346

נראה שרק במעט מוצרים שיש בהם מעין מונופול ורק חנויות מועטות מוכרות אותם, ניתן לקבוע מחיר מדויק או ממוצע ולדון באונאת שתות. אבל לגבי רוב החפצים כמו פריטי לבוש, מכשירי חשמל ואלקטרוניקה, רכב משומש וכדומה אין לדון דין אונאת שתות. רק כשהאונאה מופלגת בעליל יותר משישית מכל מה שמקובל בשוק, יש לדון דין ביטול מיקח. היות שגם כיום אין זה מקובל להפקיע שערים באופן לא סביר, וכל מעשה כזה הוא בגדר גזל.